

Alistaisuudesta ja rinnasteisuudesta vuorovaikutuslingvistiikan keinoin

Ritva Laury & Ryoko Suzuki (toim.):
Subordination in conversation. Studies
in language and social interaction 24.
Amsterdam: John Benjamins 2011. 244 s.
ISBN 978 90 272 2634 1.

Keskeisenä lauserakenteen ominaisuutena on perinteisesti pidetty jakoa päälauseen ja alisteisen sivulauseen välillä. Tämä kahtiajako on kuitenkin kyseenalaistettu viimeaikaisessa kielentutkimuksessa esimerkiksi funktiokieliopin ja keskustelututkimuksen aloilla (esim. Matthiessen & Thompson 1988; Thompson 2002; Englebretson 2003; Laury toim. 2008; Couper-Kuhlen 2011). Onkin ehdotettu, että sivulauseita pitäisi tarkastella jatkumona, jossa toiset lauseet ovat alisteisempia kuin toiset (esim. Matthiessen & Thompson 1988). Lisäksi on esitetty, että lauseiden yhdistämistä voitaisiin vaihtoehtoisesti tarkastella projektion kautta eli päälauseena pidetty alkiosa analysoitaisiinkin siirtymänä varsinaiseen pääasiaan (mm. Hopper 2004).

Ritva Lauryn ja Ryoko Suzukin toimittama teos *Subordination in conversation* tuo mielenkiintoisen lisänsä tähän keskusteluun tarkastelemalla alisteisuutta vuorovaikutuslingvistiikan keinoin. Teoksen näkökulma perustuu funktiokielioppiin, ja kirjoittajat lähestyvät alisteisuutta sosiaalisena toimintana. Huomio kiinnittyy siis siihen, miten lauseiden yhdistäminen syntaksin tasolla liittyy keskustelun jäsentämiseen vuorovaikutuksessa. Aihetta käsitellään teoksessa kahdeksan artikkelin ja toimitta-

jien kirjoittaman johdantoluvun voimin: kaikki perustuvat International Pragmatics Conference 2007 -tapahtumassa pidettyihin esitelmiin (ks. myös Laury toim. 2008). Artikkelien aineisto nojautuu kuuden kielen keskusteluaineistoon eli suomeen, englantiin, viroon, ranskaan, saksaan ja japaniin. Teos jakautuu temaattisesti kahteen osaan: Viisi ensimmäistä artikkelia käsittelevät alisteisuutta syntaksin ja vuorovaikutuksen näkökulmasta eli sitä, miten puhujat jäsentävät keskustelua perinteisesti alisteisina pidetyillä rakenteilla. Kolme viimeistä artikkelia pureutuvat alisteisuuteen kieliopillistumisen kautta diakronisena ja synkronisena ilmiönä ja näkevät alisteisuuden jatkumona.

Alisteiset rakenteet keskustelun jäsentäjänä

Teoksen artikkelien enemmistö lähestyy alisteisuutta ja rinnastusta projektion kautta. Artikkelien käsittelemille perinteisille päälauseille on yhteistä se, että ne ovat rutinoituneet ja toimivat projektiona lauseen pääkohdalle. Sivulauseena pidetty osa nousee näin itsenäiseksi rakenteeksi, jossa kerrotaan varsinainen sisältö.

Teoksen ensimmäinen artikkeli on Susanne Günthnerin tutkimus saksan *die Sache ist / das Ding ist* -rakenteesta ('asia on niin että') saksankielisessä keskusteluaineistossa. Perinteisesti *die Sache ist* analysoitaisiin päälauseeksi, jota seuraa sitä täydentävä alisteinen *dass*-komplementtilause ja sivulauseen verbiloppuinen sana-

järjestys. Günthner kuitenkin osoittaa, että keskustelussa rakenteen täydentävä lause ei usein muodollisesti ole sivulause vaan esiintyy päälauseena tai muodostaa pidempiä jaksoja. *Die Sache ist* toimii projektiolauseena ja ilmaisee kuuntelijalle, että vuoro jatkuu: alku täydentyy vasta, kun koko loppuosa on sanottu. Lisäksi lauseen jälkiosa on sisällöltään usein kielteinen ja uhkaa keskusteluun osallistujien kasvoja. Rakenne on saksassa rutinoitunut, ja sen kommunikaatiivinen funktio on siirtää kuuntelijan huomion *die Sache ist* -rakennetta seuraavaan pääsisältöön.

Leelo Keevallikin artikkeli selventää neljää viron kielen rakennetta, joita tavallisesti pidetään päälauseen ja epäsuoran kysymyslauseen yhdistelminä. Tarkasteltavat rakenteet ovat *ütte/öelge* ('sano/sanokaa'), *räägi* ('kerro/puhu'), *(ei) tea* ('(ei) tiedä') ja predikaattidjektiivin *huvitav* ('mielenkiintoinen'). Keevallik havainnollistaa, että rakenteita seuraavat kysymyslauseet eivät ole alisteisia komplementtilauseita, sillä *die Sache ist* -rakenteen tapaan päähuomio on siirtynyt jälkiosaan. Rakenteen loppuosa muodostaa itsenäisen kysymyslauseen, ja *ütte*, *räägi*, *tea* ja *huvitav* toimivat partikkeleina, jotka järjestävät keskustelua. Lauseen alku muodostaa kehyksen, joka aloittaa uuden topiikin ja joka osoittaa kuuntelijalle, että puheenvuoro jatkuu kysymyksellä (esim. *palun öelge mis kell omme* [kirj. *homme*] *Siivelt Alo tööle tuleb* 'sanokaa olkaa hyvä monelta Siivelt Alo tulee huomenna töihin'). Syntaksin tarkastelu tukee edelleen tätä tulkintaa, sillä rakenteen jälkimmäisen osan sanajärjestys ei ole käänteinen ja lauseen lopussa voi esiintyä päälauseessa käytettävä *ve/vä*-kysymyspartikkeli. Itsenäiseen lauseeseen viittaa lisäksi prosodia,

sillä paino on lauseen muissa elementeissä ja alun rakenne kuuluu laajempaan intonaatioyksikköön. Analysoidut rakenteet ovat siis osa keskustelijoiden keinoja esittää kysymyksiä.

Aino Koivisto, Ritva Laury ja Eeva-Leena Seppänen käsittelevät suomen *että*-lauseita: tarkastelussa ovat vuoron alussa ja lopussa esiintyvät *että*-partikkelit ja verbinjälkeiset objektikomplementtilauseet, joista aineistossa suurin osa esiintyy puhe- ja ajatteluverbin jälkeen. Vuorovaikutuksessa komplementtilauseet järjestävät keskustelua, mutta samalla ne kertovat puhujan asenteesta *että*-lauseen sisältöä kohtaan. Esimerkiksi fraasi *se sano mulle että* osoittaa kuulijalle, että puhe on referoitua ja että puhuja aikoo jatkaa vuoroaan. Prosodisten jaksojen alkuun ja loppuun sijoittuvat *että*-rakenteet eivät myöskään ole syntaktisesti alisteisia, vaikka lauseet liittyvät kiinteästi edellä sanottuun. Vuoronalkuisissa *että*-lauseissa puhujat tiivistävät edellisen puhujan kerronnan omin sanoin eli vuoro ei aloita uutta topiikkia. Vuoron päättävät *että*-lauseet puolestaan merkitsevät, että puhuja on valmis luopumaan puheenvuorostaan. Niillä myös ohjataan vuoron tulkintaa ja jätetään varaa neuvottelulle. Vaikka vuoronloppuinen *että* ei ole syntaktisesti alisteinen, sen voi toisinaan kuitenkin ajatella toimivan alisteisena vuorossa aikaisemmin esitetylle päätösminnalle, johon puhuja palaa.

Simona Pekarek Doehler analysoi ranskankielisiä keskusteluaineistoja ja keskittyy kolmeen rakenteeseen: *je veux dire* + komplementtilause ('haluan sanoa'), esittelevä lohkorakenne *il y a NP* ('on/olla') ja relatiivialkuinen lohkolause *ce qui / ce que x* ('(se) mikä'). Aineistossa lauseen alkuosa muodostaa jälleen itsenäisen lauseen, joka toimii projek-

tiona ja jolla puhuja siis ilmaisee, miten aikoo jatkaa vuoroaan. *Je veux dire* -rakenne on kieliopillistunut, ja sen merkitys on enemminkin 'tarkoitaa että'. Lohkorakenne *il y a + NP* toimii keskustelussa samantapaisesti mutta esittelee tarkemmin puheen aiheen: rakenteen substantiivilauseke viittaa tavallisesti abstraktiin ilmiöön, jota puhuja tarkentaa rakenteen jälkiosassa. Toisin kuin *Je veux dire*, joka liittyy aiemmin sanottuun, *il y a* aloittaa usein uuden aiheen ja liittyy sitä seuraavaan puheeseen. *Ce qui / ce que* -rakenne esiintyy tavallisesti tiettyjen puhe- ja ajatteluverbien kanssa, ja rakenne on rutinoitunut. Relatiivialkuiset lohkolauseet ovat irrallisia sitä seuraavasta osasta ja esittävät puhujan aiheen.

Ryoko Suzuki seuraa diakronisesti japanin *tte*-referointipartikkelia kieliopillistumisen kannalta. Japanissa *tte* esiintyy tavallisesti referoitavan lauseen lopussa ennen puheverbien sisältävää päälauseetta. Lisäksi *tte* liitetään tavallisesti virkkeen loppuun, kun referoidaan esimerkiksi alkuperäisen puhujan asennetta. Suzuki erittelee kolme virkkeenloppuista *tte*-rakennetta, jotka muodostuvat vain yhdestä päälauseesta: Ensimmäinen näistä on kysymys-vastaus-rakenne, josta päälause jää vastauksessa pois, koska referoituun puhujaan on viitattu kysymyksessä. Toisessa lausetyypissä puhuja ilmaisee vain referoidun nimen *tte*-partikkelin jälkeen ilman verbiä. Kolmannessa tyypissä puhuja toistaa edellisen puhujan vuoron ja lisää *tte*-partikkelin loppuun osoittaakseen, ettei ole ymmärtänyt asiaa. Tarkastelemalla puheenvuoroja 1800-luvun kaunokirjallisissa teoksissa Suzuki osoittaa, että sekä päälauseetta edeltävä että lauseenloppuinen *tte* ovat olleet käytössä 1800-luvun alusta alkaen. Lauseenloppuinen *tte* ei näin ollen ole muodostu-

nut ellipsin kautta niin, että alkuperäinen päälause olisi yhdistynyt referoitavan lauseen kanssa. *tte* esiintyy vaihtelevasti ennen päälauseetta ja koko virkkeen lopussa puhujan kommunikatiivisen tarkoituksen mukaan.

Alistaisuus jatkumona

Teoksen kolme viimeistä artikkelia havainnoivat päälauseen ja sivulauseen suhdetta jatkumon kautta. Näistä ensimmäinen on Wolfgang Imon artikkeli, joka keskittyy saksan *glauben*-verbin ('uskoa', 'ajatella') sisältäviin objektikomplementtilauseisiin. *Glauben* näyttäytyy aineistossa yleensä yksikön ensimmäisessä persoonassa ja sen vahvuus vaihtelee laajasti. Alistaisuus on ilmeisintä, kun *ich glaube* esiintyy virkkeen alussa ja sitä seuraa sivulause. Virkkeenalkuisen rakenteen jälkeen voi tulla myös päälause, jolloin alkua ei voida pitää matriisilauseena. *Ich glaube* heikentyy tällöin diskurssin merkitsijäksi. *Ich glaube* -rakennetta voidaan käyttää myös käänteisessä sanajärjestyksessä. Virkkeen lopussa esiintyessään *glaube ich* ei ole enää osa virkettä mutta ei täysin itsenäinenkään, joten sitä voidaan pitää modaalipartikkelina tai adverbina. Lauseen keskelle sulautettu *ich glaube* on puolestaan syntaktisesti, prosodisesti ja semanttisesti yhdistynyt sitä ympäröivään virkkeeseen, ja sen merkitys on kaikkein heikoin. *Glaube ich* on näin fraasi, jonka tarkoitus riippuu sitä ympäröivästä jaksosta ja jonka mahdollinen kieliopillistuminen on vielä kesken.

Yuko Higashiizumin artikkeli on diakroninen katsaus japanin *kara*-konjunktion ('koska') kieliopillistumiseen, ja se osoittaa, että *kara*-lauseiden alisteisuus on ymmärrettävä jatkumona. *Kara*-lauseet ovat kehittyneet Hopperin ja Traugottin

(2003) esittämää kehityskulkua mukaillen vaiheittain hypotaktisista parataktisiksi ja lopulta itsenäisiksi lauseiksi. Higashiizumi havainnollistaa, kuinka perinteinen hypotaktinen rakenne, jossa *kara* esiintyy ennen päälausetta, harvinaistuu 1900-luvun kuluessa, kun taas päälauseettomat, itsenäiset *kara*-rakenteet yleistyvät 1950-luvun jälkeen. Lisäksi 1800-luvulta alkaen yleistyvät parataktiset *kara*-rakenteet, joissa *kara*-lause sijoittuu päälauseen jälkeen ja joissa *kara* määrittää episteemistä ilmausta tai puheaktia. Japanin puhekielessä *kara*-lause on näin yhä useammin itsenäinen tai parataktinen eikä perinteisen pää- ja sivulauseen yhdistymä.

Teoksen viimeisessä artikkelissa Ritva Laury ja Shigeko Okamoto vertailevat englannin *I mean* ja japanin *teyuuka*-rakenteita, jotka täydentyvät perinteisesti objektikomplementtilauseilla. Englanninkielisessä keskusteluaineistossa *I mean* esiintyy tavallisesti partikkelina lauseen alussa ilman komplementtilausetta, mutta sitä käytetään myös lauseen keskellä ja lopussa. Japanin *teyuuka* taas jakautuu näihin kolmeen paikkaan yhtä usein, ja toisinaan se sijoittuu myös esimerkiksi substantiivilausekkeen väliin. Pragmaattisilta funktioiltaan *I mean* ja *teyuuka* ovat kehittyneet suhteellisen samanlaisiksi. Ne aloittavat tavallisesti korjauksen, jolla muun muassa täsmennetään aikaisempaa lausumaa. Lisäksi vuoronalkuisella rakenteella voidaan viitata keskustelukumppanin aiempaan puheenvuoroon. Lauseenloppuinen *teyuuka* puolestaan kertoo, että puhuja ei ole aivan tyytyväinen sanoomaansa ja haluaa esimerkiksi suojella toisen puhujan kasvoja. Laury ja Okamoto toteavat, että *I mean* ja *teyuuka* toimivat vuorovaikutuksessa samantyyppisesti, vaikka *teyuuka* on edennyt pidemmälle kieliopillistumisessa.

Lopuksi

Subordination in conversation tarjoaa monipuolisen katsauksen alisteisuuden ja rinnastuksen rajoihin useassa eri kielessä. Artikkelikokoelman vahvuus piilee erityisesti sen metodeissa, jotka perustuvat keskusteluntutkimukseen ja vuorovaikutuslingvistiikkaan, sillä kirjoitetun kielen perinteinen jako rinnasteisuuden ja alisteisuuden välillä hämärtyy usein juuri keskustelussa: toisin kuin kirjoitetussa kielessä, erityisesti vuorovaikutuksessa nousee esiin projektiio, jolla puhujat järjestävät vuoroaan. Keskusteluntutkimuksen etuna on lisäksi se, että tarkastelun apuna voidaan käyttää prosodiaa. Monet teoksen artikkelit tukevatkin analyysiaan sillä, että tutkitavat jaksot muodostavat myös prosodisesti oman yksikkönsä. Alisteisuutta jatkumona tarkastelevat tutkimukset taas osoittavat, että tutkittavien rakenteiden käyttö on vuorovaikutuksessa hyvin joustavaa: sama rakenne, kuten saksan *ich glaube*, voi eri kontekstissa olla alisteisempi kuin toisessa.

Vaikka artikkelien enemmistö keskittyy nykypuhekielen tutkimukseen, on lisäksi ilahduttavaa huomata, että osa artikkeleista hyödyntää myös diakronista aineistoa. Diakronisen lähestymistavan avulla voidaan muun muassa seurata rakenteiden kieliopillistumista. Higashiizumi muun muassa osoittaa, kuinka japanin *kara*-konjunktio kehittyy diakronisesti alistuskonjunktioista itsenäiseksi rakenteeksi. Monessa artikkelissa tulee edelleen esille, että tarkasteltavan rakenteen kieliopillistuminen on vielä kesken, kuten saksan *ich glaube* -rakenteen tapauksessa.

Artikkeleja lukiessa herää kuitenkin toisinaan kysymys tarkasteltavien raken-

teiden yleisyydestä. Osa artikkeleista jättää nimittäin mainitsematta, kuinka tavallinen tarkasteltava ilmiö on aineistossa ja miten löydökset jakautuvat suhteessa toisiinsa. Esimerkiksi Günthner huomauttaa artikkelissaan, että aineistosta löytyy myös tapauksia, joissa *die Sache ist* -rakenne edustaa perinteistä päälauseen ja alisteisen sivulauseen yhdistelmää. Artikkelissa ei kuitenkaan suhteuteta näiden tapausten määrää rakenteisiin, joissa *die Sache ist* toimii projektio-lauseena. Toisaalta taas osa artikkeleista selvittää rakenteiden frekvenssit hyvin seikkaperäisesti, kuten esimerkiksi Keevallik tarkastellessaan viron epäsuoria kysymyslauseita. Tarkkojen lukumäärien esittäminen toisi teoksen muihinkin tutkimuksiin hyödyllisen lisänsä.

Joissakin tapauksissa olisi myös kiinnostavaa pohtia, vaikuttaako aineiston tekstilaji löydöksiin. Artikkelien aineistot vaihtelevat esimerkiksi radiokeskusteluista puhelinkeskusteluihin ja televisioväittelyistä kaunokirjallisuuden referoituun puheeseen. Useat artikkelit hyödyntävät monia erityyppisiä keskusteluaineistoja, mutta tuloksissa ei kuitenkaan erotella tarkasteltavien rakenteiden käyttöä eri korpuksissa tai tekstilajeissa.

Kaiken kaikkiaan teos on kuitenkin kattava ja ajankohtainen lisä alisteisuuden ja rinnasteisuuden tutkimiseen keskusteluaineiston avulla. Kirjan toimitajat mainitsevat tavoitteekseen alisteisuuden ja rinnasteisuuden rajan kyseenalaistamisen. Vaikka teos ei muodosta yhtenäistä teoriaa alisteisuudesta vuoro-vaikutuksessa, kirjan artikkelit onnistu-

vat saavuttamaan päämääränsä esittelemällä uudessa valossa perinteisesti alisteisina pidettyjä rakenteita.

ANU LEHTO
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2011: When turns start with because. An exercise in interactional syntax. – Anneli Meurman-Solin & Ursula Lenker (toim.), *Connectives in synchrony and diachrony in European languages*. Studies in variation, contacts and change in English 8. Helsinki: Varieng.
- ENGBRETTSON, ROBERT 2003: *Searching for structure. The problem of complementation in colloquial Indonesian conversation*. Amsterdam: John Benjamins.
- HOPPER, PAUL 2004: The openness of grammatical constructions. – *Chicago Linguistic Society* 40 s. 239–256.
- HOPPER, PAUL – TRAUOGOTT, ELIZABETH 2003: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LAURY, RITVA (toim.) 2008: *Crosslinguistic studies of clause combining. The multifunctionality of conjunctions*. Amsterdam: John Benjamins.
- MATTHIESSEN, CHRISTIAN – THOMPSON, SANDRA 1988: The structure of discourse and "subordination". – John Haiman & Sandra Thompson (toim.), *Clause combining in grammar and discourse* s. 275–329. Amsterdam: John Benjamins.
- THOMPSON, SANDRA 2002: Object complements and conversation. Towards a realistic account. – *Studies in Language* 26 s. 125–164.